Reċensjonijiet

"GĦADU KEMM JIBDA" ta' A.M. Cassola. — Lux Press, 1947.—Prezz 10s.

Bħalma ġara f'ħafna pajjiżi oħra, l-aħħar li kibret fil-Letteratura Maltija kienet id-drama. Bil-maqlub tal-proża u tal-poeżija, fis-seklu li għadda, jiġifieri minn żmien Luigi Rosato sal-lum, bilkemm insibu erba' ismijiet xi nsemmu fil-ġrajja tal-palk Malti. Ried ikun M.A. Borg u xi oħrajn, ftit qablu jew fi żmienu, bħal C. Camilleri, biex tqiegħdu s-sisien tal-Palk Malti billi dawn darrew, qabel kollox, u ħajru l-udjenzi Maltin jisimgħu l-kelma Maltija fuq il-palk. Issa dan M.A. Borg, u miegħu l-kumpannija l-*Indipendenza*, kellu sieq waħda fis-seklu dsatax u oħra fis-seklu għoxrin, u għalhekk, sewwa sew bħal pont li jgħaqqad naħa waħda tax-xmara ma' l-oħra, huwa jgħaqqad l-ewwel tqanqil tal-Palk Malti mal-moviment tal-lum li tana bħala kittieba tal-palk nies bħal A. Cremona, Erin Serracino Inglott, l-aħwa Ivo u Gino Muscat Azzopardi, Ġorġ Pisani, Ġużè Diacono u A. M. Cassola, l-awtur tal-ktieb *Għadu Kemm Jibda*.

Bħat-tijatru tagħna, Cassola wkoll *għadu kemm jibda*, u għalhekk din l-ewwel ġabra ta' kitbiet drammatiċi nilqgħuha bħala l-ewwel nwar tas-siġra żagħżugħa msoqqija mill-għajn friska ħierġa minn moħħ il-kittieb. Drabi oħra kellna għalfejn niktbu fuq wieħed mid-drammi li jinsab f'din il-ġabra, i.e. *Żwieġ il-Mewt*. Konna għedna: "......... naraw f'dan ix-xogħol bħala l-ewwel pass li għandu jwassal għal salib it-toroq fl-iżvilupp tal-Palk Malti, fejn is-sentimentaliżmu żejjed, il-melodramma u l-farsa baxxa għandhom iċiedu posthom, flimkien ma' xogħlijiet klassiċi li nkitbu biex jibqgħu fl-ixkafef tal-librerija għax qegħdin 'il fuq wisq minn fejn tista' tilħaq il-kotba jew minn fejn tista' tinħadem fuq il-palk. Għax fil-Malti għadna neħtieġu drammi miktuba fi proża, b'djalogi ħajja, imsawra bi kliem ħafif u mexxej li ninqdew bih ta' kuljum jiena u Peppu u Kola u kull min jaqra, fuq inċidenti sempliċi bħal ma niltaqgħu magħhom fil-ħajja". Dak li konna għedna jgħodd ukoll għall-ktieb kollu, fejn ma niltaqgħux ma' kummiedja jew dramm wieħed li ma jistax jinħadem fuq il-palk, fejn il-kummiedji, tneħħi xi tnejn li miktubin għal ta' l-apposta, biex idaħħku biss, ma jaqgħux fil-farsa baxxa, u fejn il-proża tad-djalogi, jekk insibulha xi nuqqas, huwa sewwa sew dak li toqrob wisq lejn id-diskors imgħaġġel u bla ħsieb ta' kuljum, u għalhekk xi kull tant nieqsa mill-arti.

Barra prologu ta' disgħa faċċati, dan il-ktieb ta' 313-il-paġna jiġbor fih 8 biċċiet f'att wieħed — 3 kummiedji, buzzett u 4 drammi; żewġ kummiedji fi 3 atti u oħra f'2 atti. Fl-aħħar, imbagħad, għandek epilogu. Il-kummiedji ta' Cassola huma ħelwin fin-nisġa, imma għalkemm mibnijin fuq ħsieb ħafif, ġie li nsibu fihom serjetà ikbar milli tidher fil-wiċċ, bħal fil-*Magħmudija tal-Pupi*. Il-"humour" li Cassola jdaħħal fil-kummiedji aktarx iduru fuq kelma ekwivoka jew tweġiba f'waqtha, spiritużа jonkella b'tidwir tas-sens bħal, ngħidu aħna, meta Mona staqsiet lis-Sur Tewma "Biex taqra?" (p. 44) dan, flok ma wieġeb "Bit-Taljan" jew "bl-Ingliż", qal "Bin-nuċċali". Waqtiet tassew milquta dawn is-"sallies", imma xi daqqiet jidhru li huma studjati żżejjed u ma jkollhomx

— għall-inqas fuq il-karta — l-effett li jrid il-kittieb. U hawn nixtiequ nsemmu nuqqas ċkejken ieħor ta' Cassola, illi l-kliem f'ħalq il-persunaġġi mhux dejjem konsistenti mal-karattri li jgħidu hom, bħal meta Franchot, sieħeb u ta' mpar Leslie, li *lanqas jaf jispelli*, jinfexx joħodha kontra dawk li jridu li t-tfal jissemmew għall-qaddisin u jgħid: "Int rasek marbuta, għax ta' l-Azzjoni Kattolika! Intom kollha *narrow-minded*, kollha għadkom lura". Haġ'oħra li, barra f'Cassola, rajnieha fil-biċċa l-kbira tal-kittieba tal-Konkorsi ta' l-aħħar sentejn, hija dik li jdaħħlu ismijiet ta' persunaġġi għal kollox barranin — donnok qed taqra traduzzjoni ta' kummiedja b'ilsien barrani, jew bħallikieku l-ġrajja komika jew traġika li tkun ma tistax issir hawn Malta lil nies Maltin daqs kemm issir barra lil nies barranin.

Semmejna dan kollu imma ma rridux ninsew ir-realiżmu sabiħ taxxeni meħudin mill-ħajja li għaddejna minnha fil-gwerra f'*Errejds*, dik l-atmosfera tax-xelter tal-Mina, bil-ġlied, bit-tinbix, l-imħabba u t-talb imħalltin flimkien, u l-*pathos* ta' *Debris* — ġrajja tabilħaqq mill-ħajja ta' tnejn min-nies jinħabbu li l-gwerra firdet qawwijin u sħaħ — biex reġgħet wara laqqgħethom it-tnejn immankati — tnejn min-nies *debris* tal-gwerra. Imma għal dawk li huma inċidenti u effetti drammatiċi mibnija fuq is-sitwazzjonijiet psikoloġiċi nagħżlu qabel l-oħrajn kollha *Xofftejn Magħluqa*, miktuba dramm minn fuq in-novella bit-Taljan ta' A. Cesareo "Il Cancello di Ferro".

Meta qrajna l-ktieb kollu għadda ħsieb minn rasna. Cassola s'issa l-iktar li nafuh bħala kittieb ta' kummiedji. Imma wriena biżżejjed li s-sitwazzjonijiet drammatiċi jaf jaqlagħhom ukoll. U għalhekk min jaf jekk jinxteħet fuq dix-xorta ta' kitba għadx maż-żmien jagħtina drammi serji ta' tlieta jew iktar atti?

Il-ktieb ta' Cassola għandu jagħmel ġid kbir lill-Letteratura Maltija. Għax għalkemm, bħalma għedna darb'oħra, "dal-kittieb għad fadallu biex jilħaq l-ogħla quċċata fil-kitba drammatika bil-Malti", b'danakollu ma naħsibhiex darbtejn biex ngħid li s'issa Cassola diġà laħaq fejn ftit qablu laħqu, li huwa għaraf jagħtina kitbiet oriġinali meta l-aktar li konna neħtieġu kienu sewwa sew biċċiet tal-palk oriġinali, flok traduzzjonijiet u adattazzjonijiet.

Naqraw l-aqwa drammaturgi u minnhom nitgħallmu s-sengħa tal-kitba, u hekk, bil-ftit il-ftit, noqorbu lejn il-quċċata sabiħa ta' l-arti. Għalhekk naqblu ma' Cassola meta qal, li barra l-istudju ta' Shakespeare u Sofokle, jeħtieġ wieħed jimita l-ġganti tad-drama tal-lum, bħal Shaw, Ibsen, Pinero, Pirandello u Priestley, u jimitahom "not so much for their philosophical conceptions as for their style and their purpose to interest and enthrall the audience".

Għedna biżżejjed. Bil-mod: hekk jinbnew il-letteraturi. U għad naraw, jekk mhux aħna wliedna, it-Tijatru Nazzjonali tagħna, bid-drammaturgi tajbin li l-kitbiet tagħhom ikunu jitkellmu minn suġġetti u interessi mhux biss individwali u lokali imma wkoll psikoloġiċi u universali.

G. C. P.